

4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / За ред. І.Вихованця. – К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
5. Дубовик Л.І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини: Дис. ...канд.філол.наук: 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. – Горлівка, 2005. – 212 с.
6. Загітко А., Загітко Н. Силтагматика прийменників зі значенням мети // Лінгвістичні студії: Зб. наук. пр. / Укл. А.Загітко (наук.ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип.15. – С. 131-142.
7. Іваненко З.І. Прийменникові конструкції мети в сучасній українській мові: Навч. посіб. – Чернівці, 1972. – 25 с.
8. Іваненко З.І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення. – К.; Одеса: Вища шк., 1981. – 144 с.
9. Лещенко В. Л. Русские и белорусские целевые предлоги: сходства и различия // Вестник Моск. ун-та. Серия 9: Филология. – 2003. – № 4. – С.104-107.
10. Мельничук О.С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові // Слов'янське мовознавство. – К., 1961. – Т.3. – С. 124-194.
11. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2007. – 416 с.
12. Тимченко С. Акузатив в українській мові (3 укр. складні). – К.: Вид-во ВУАН, 1928. – 101 с.

The article analyses syntactical adverbialization of the prepositional-case forms of the meaning purpose in the modern Ukrainian language, the problem of grammatical and lexical expressiveness of the prepositional-case constructions in adverbial position.

Key words: syntactical adverbialization, prepositional-case form, case, meaning purpose.

Н. П. Гальона

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНУ ВАЛЕНТНІСТЬ ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ

У статті здійснено спробу простежити сучасні тенденції у вживанні терміна *валентність*, визначити зміст основних понять і термінів теорії валентності у зв'язку з останніми напрацюваннями в цій галузі граматики та обґрунтувати переваги певної термінологічної визначеності у теорії валентності.

Ключові слова: валентність, семантична валентність, синтаксична валентність, сполучуваність, предикат, реченнєвотвірна властивість предиката.

За останні півстоліття теорія валентності набула значної популярності серед дослідників структури речення та лексико-синтаксичних властивостей повнозначних слів як компонентів синтаксичних побудов. Численні дослідження у цій галузі граматики сприяли перетворенню розрізнених положень та гіпотез про реченнєвотвірні властивості слів на наукову теорію. Понятійний і термінологічний апарат теорії валентності на сьогодні відзначається широтою та розгалуженістю, проте потребує певного упорядкування, уточнення у зв'язку з багатозначністю деяких термінів або ж суперечливим витлумаченням їх різними дослідниками.

Сам термін *валентність* уживається у багатьох значеннях, часом дуже віддалених. Часто його ототожнюють з поняттями *сполучуваності* (*лексичної, синтаксичної, морфемної*), *синтагматики, дистрибуції, контексту*, іноді вживають на заміну традиційній назві однієї з форм підрядного зв'язку – *керування* – або протиставляють поняттю *інтенції* дієслова на рівні семантики, акцентуючи на синтаксичній сутності валентності. Отже, з часу виникнення терміна *валентність* його значення зазнавало змін головним чином у напрямку розширення або й зміщення – переосмислення.

У той же час посилюється увага до структуроутворювальних властивостей слів української та інших мов, поживалися описові та зіставні дослідження семантико-синтаксичних властивостей різних типів предикатів, активізувалося укладання граматики слівників, що відображають семантико-синтаксичні потенції предикатних слів. Тому термінологічна визначеність у цій галузі граматики є настійно необхідною. Сьогодні у зв'язку зі значними та вагомими напрацюваннями у галузі семантичного синтаксису та синтагматики важливо переглянути уживання деяких термінів відповідно до найважливіших наукових напрацювань, напрямків, тенденцій, з'ясувати співвіднесеність основних понять теорії валентності з поняттями традиційної граматики.

У статті ставимо **за мету** простежити основні тенденції у застосуванні терміна *валентність*, уточнити зміст основних понять і термінів теорії валентності у зв'язку з останніми напрацюваннями в цій галузі граматики та обґрунтувати переваги певної термінологічної визначеності у теорії валентності.

Як відомо, термін *валентність* з'явився в лінгвістиці на позначення явища синтаксису. З його виникненням у 30-ті рр. XX ст. було запроваджено розуміння валентності як синтаксичних потенцій дієслова, що визначають певну структуру фрази. У ній іменні елементи прогнозуються дієсловом і перебувають у граматики залежності від нього, внаслідок чого утворюються структурні єдності з ядром у вигляді дієслова (Л.Теньєр, Ж.Фурке, Й.Ербен, Г.Бринкман, І.Вайсгербер, Г.Хельбиг та ін.). Валентністю, отже, було названо синтаксичну властивість дієслова, його сполучувальну здатність, яка виявляється в реченні, де дієслово виступає у властивій йому ролі предиката і пов'язується з підметом та додатком.

За визначенням Л.Теньєра, валентність виявляє себе як число актантів (усього того, що пов'язано з актом здійснення дії), які дієслово може притягувати і утримувати біля себе. За своїм характером це сила «притягання», закладена в кожному дієслові. Тому для позначення такої здатності було обрано термін *валентність* (лат.*valentia* – сила). «Число актантів, якими [дієслово] має здатність керувати, і є сутністю того, що ми будемо називати валентністю дієслова» [20, 250]. Валентно зумовленими, залежними від дієслівного предиката компонентами Л.Теньєр назвав суб'єкт, прямий об'єкт та об'єкт у давальному відмінку (давальний адресата). Проте зауважив, що у реченні валентність зазвичай не виявляється повною мірою: «Зовсім не обов'язково, щоб усі валентності певного дієслова були заповнені відповідними актантами, щоб вони завжди були, якщо можна так висловитися, насичені. Деякі валентності можуть виявитися незаміщеними, або вільними» [Там само]. Отже, це властивість дієслова як, його потенціал, що виражається в числовому значенні і має певні характеристики, а в реченні реалізується повністю або частково.

Це основоположне визначення валентності було пов'язано з вербоцентричним напрямком у синтаксисі і виникло на його основі. Валентність розглядалася лише у зв'язку з дієсловом та з його синтаксичними властивостями. З часу першого визначення і дотепер «більшість лінгвістів валентність дієслова, яка лежить в основі дієслівних сполучень, визначається як властивість дієслова зумовлювати наявність (чи відсутність), кількість і якість залежних від дієслова слівосформ» [12, 32]. Іншим повнозначним частинам мови вона властива лише у зв'язку з дієсловом, і вони мають свої особливості вияву цієї категорії (І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, А.П.Загнітко, Т.Є.Масицька та ін.). У вітчизняному мовознавстві помітною є й тенденція до вживання терміна валентність на означення категорії не лише дієслова, а й будь-якого предикатного слова – «семантико-синтаксичної категорії, що виявляється в реченнєвій властивості предикатного слова своєю семантикою зумовлювати певну кількість субстанціальних (зі значенням предметності) синтаксем і формувати семантико-синтаксичну структуру простого елементарного речення [14, 91]. У зв'язку з цим зроблено значний внесок у дослідження валентності предикатів різних типів – зі значенням дії, стану, якості, кількості, здійснено їх семантичні та синтаксичні класифікації. У цьому плані розвиток теорії валентності у вітчизняному мовознавстві характеризується поглибленням поняття валентності, розширенням його значення, а не переосмисленням, що в принципі відповідає розумінню цього явища основоположниками теорії та визначенням напрямком його розвитку.

Можна стверджувати, що у вченні Л.Теньєра про валентність було закладено й перспективи його розвитку – у напрямку вивчення природи валентності як властивості дієслівної лексеми, яку вона зазвичай неповно виявляє в реченні, та в напрямку вивчення валентності інших повнозначних слів, які також в принципі можуть бути центром речення: «Як видно з наведених прикладів, центральний вузол звичайно утворюється дієсловом, – пише Л.Теньєр. – Однак ніщо не заважає тому, щоб у цій ролі виступав вузол, утворений іменником, прикметником або прислівником» [20, 26].

З цього часу термін валентність неодноразова змінював своє значення та уточнювався у роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Концептуально важливими були насамперед ідея Г.Бринкмана про розмежування у понятті валентності потенційної здатності дієслова та її реалізації в реченні, «система залежностей» Ч.Філлмора, поняття інтенції дієслівної дії Є.Пауліні, валентні класифікації дієслів Г.Бринкмана та Й.Ербена, визначення факультативної та облігаторної валентності Г.Хельбига тощо.

Термін *валентність* у радянському мовознавстві з'явився в роботах С.Д.Кацнельсона вже з новим, розширеним значенням. Валентність – це «властивість значення», «закладена у лексичному значенні слова синтаксична потенція», «це щось більше, ніж здатність вступати в синтаксичні відношення з іншими словами», її слід розуміти «як передбачувану значенням слова вказівку на необхідність доповнення його словами певних типів у реченні» [11, 20-21]. З розширенням поняття валентності постало питання про семантичні та синтаксичні критерії визначення валентності дієслова, виникла необхідність розрізнення її аспектів, або складників: семантичної (у різних концепціях – логічної, семантичної, логіко-семантичної, лексико-семантичної, змістової) та синтаксичної (морфолого-синтаксичної, формальної, реляційної та конфігураційної) (С.Д.Кацнельсон, Ю.Д.Апресян, В.Г.Гак, Б.А.Абрамов, Г.Хельбиг, М.Д.Степанова, С.М.Кибардіна та ін.).

Визначення та розробка *семантичної валентності* пов'язані насамперед з працями Ч.Філлмора, С.Д.Кацнельсона, В.Г.Гака, Ю.Д.Апресяна та ін. У дослідженні лексичного значення слова, його семантичної структури вчені поєднали лексичну семантику з семантичним синтаксисом, уважаючи, що саме предикатно-аргументний синтаксис є тим суттєвим елементом мови, з допомогою якого слід описувати лексичні значення. Ю.Д.Апресян, будуючи свою теорію «системної лексикографії», використовує семантико-граматичну концепцію Ч.Філлмора, який, поділяючи погляди на аргументну структуру предикатів, відходить від звичної практики: він вважає за необхідне вказувати не лише число аргументів певного предиката, а й їхнє семантичне наповнення, або роль [5, 25]. Ю.Д.Апресян вважає, що кожне лексичне значення має певну синтаксичну структуру, і керується передусім принципом інтегральності, який від лексикографа вимагає врахування всіх законів, у тому числі й граматичних, а від граматиста – «роботи на всьому просторі лексем». В описі лексичного значення слова він використовує «систему залежностей» Ч.Філлмора – залежності, які відображають валентні властивості слів і майже в повному обсязі відображені в елементарному словнику певної мови [6, 78].

Існує, проте, думка, що індивідуальні лексичні значення слів не мають відношення до синтаксису. Р.А.Будагов, критикуючи Л.Теньєра та його послідовників у французькому мовознавстві за спробу «відокремити синтаксичну функцію від функції семантичної і тим самим обґрунтувати «автономію синтаксису», разом з тим, робить висновок: «у синтаксис «втручається» не семантика окремих слів, а семантика певних (більш загальних чи менш загальних) категорій» [7, 6-8]. Сучасні граматисти доводять, що лексико-семантичні підкласи слів, які заповнюють синтаксичні позиції речення, невіддільні від його синтаксичної структури, а тому недоцільно виключати із синтаксису дослідження взаємозв'язку між смисловою і формально-граматичною структурою речення, а тим паче заперечувати наявність такого зв'язку» [2, 5].

Поняття семантичної валентності активно досліджувалося і використовувалося лексикологами передусім з метою удосконалення лексикографічного опису слова як відображення його синтаксичних властивостей. Але і граматисти у дослідженні структури речення прийшли до висновку, що саме «семантична природа дієслівного предиката визначає кількісний та якісний склад речення, тобто набір субстанціальних синтаксем та їхні семантико-синтаксичні функції» [9, 269]. «Валентність опинилася в точці перетину граматики й лексики, синтаксису й семантики і виявилася особливою морфолого-семантико-синтактико-словотвірною категорією дієслова, що має категорійні дві площини: власне-семантичну й формально-синтаксичну» [14, 95].

Семантична валентність поєднала в собі два аспекти – логіко-семантичний та лексико-семантичний: логіко-семантична виявляє позамовні відношення дії та її учасників, а лексико-семантична визначає поєднуваність між відповідними лексико-семантичними класами слів. *Семантична валентність*, отже, виявляє себе як здатність предикатного слова приєднувати слова певних семантичних класів, що позначають учасників відповідної позамовної ситуації. З одного боку, семантичні валентності випливають з лексичного значення слова, з іншого – встановлюються

шляхом аналізу позамовної ситуації, позначуваної предикатним словом. Семантичні валентності зумовлюють синтаксичні властивості дієслова: можливість приєднання до нього в реченні назви певної кількості актантів [6, 120]. Семантична валентність, відображаючи однакові форми мислення носіїв різних мов, має більш універсальний характер, ніж синтаксична, яка в різних мовах оформлена по-різному (Г.Хельбиг, С.Д.Кацнельсон, Й.Ф.Андерш та ін.).

Проте на позначення явища семантичної валентності, або потенційної реченнєвотвірної здатності дієслова на рівні семантики, мовознавці, зокрема чеські та словацькі, застосовують інший термін – *інтенція* (С.Пауліні, Й.Ф.Андерш, Р.Мразек та ін.). «...Інтенція, як лексико-граматична категорія, позначається на валентності певного дієслова, вона лежить у її основі, визначає її в загальних рисах» [16, 51]. Поняття інтенції дієслівної дії запровадив словацький лінгвіст С.Пауліні. Й.Ф.Андерш використовує цей термін для називання явища семантики, якому на рівні синтаксису відповідає поняття валентності. Інтенційна структура дієслова має суто семантичний характер і лежить в основі його валентної структури. Вона виражає відношення дії до реальних предметів як її учасників, а валентна структура відображає зв'язки дієслова з певними словоформами, що репрезентують цих учасників. Користуючись поняттям глибинної і поверхневої граматичних структур, інтенційну структуру дієслова можна схарактеризувати як глибинну структуру, а валентну – як поверхневу структуру [4, 64]. Уведення поняття інтенції, отже, має місце тоді, коли термін *валентність* уживається у вузькому розумінні – на означення синтаксичної реалізації внутрішніх властивостей дієслова, його здатності у реченні приєднувати певні залежні словоформи. (Щодо вузького розуміння валентності слід зауважити, що у найбільш вузькому значенні цей термін уживають тоді, коли під ним розуміють лише кількісну характеристику приєднаних до дієслова у реченні субстантивів).

Повертаючись до більш широкого визначення валентності, слід зазначити, що визнання двох аспектів (складників) валентності та їх інтеграція в одному понятті було підсумком широкої дискусії з питань визначення мовного рівня вияву валентності – лексико-семантичного чи граматичного. Внаслідок цього виникла необхідність певної термінологічної визначеності у подальших дослідженнях, присвячених описові різних аспектів валентності – її логіко-семантичної та синтаксичної моделей.

У зв'язку з визнанням інтегрованого характеру двох аспектів валентності було вироблено способи опису явища валентності, запроваджено певні термінологічні схеми. Так, модель логіко-семантичної валентності предиката будують шляхом аналізу позамовної ситуації, яку він відображає, і відповідно до її структури визначають кількість та якість учасників, які на семантичному рівні здебільшого іменують аргументами предиката, рідше – «семантичними актантами», «партиципантами». Усі виявлені таким способом валентності слід вважати *обов'язковими* для певного предиката, адже тут не йде мова про інформативність та структурну завершеність конструкції, як на синтаксичному рівні. І якщо в свідомості мовця дія, виражена предикатом, в принципі пов'язується з певним учасником і поняття такого аргумента виникає, то це означає, що така семантична валентність існує. Проте термін «факультативний аргумент» також уживають у мовознавчій літературі на позначення одиниці логіко-семантичного рівня. Ним іноді називають т.зв. «приховані» категорії логіко-семантичного рівня, напр., *Lippen (зуби)* у ситуації з предикатом *küssen(цілувати)*, *ноги* з предикатом *бігти* тощо (Ю.Д.Апресян [5], Р.С.Амбарцумян [3]).

Синтаксичну валентність предиката визначають як його здатність виступати в певному синтаксичному оточенні, як характер заповнення відкритих позицій з погляду якості, кількості та облігаторності синтаксичних компонентів. Аргументна структура предиката на семантичному рівні виявляє різну співвіднесеність з його актантною структурою на синтаксичному рівні. Модель *синтаксичної валентності* здебільшого звужується внаслідок нереалізованих або прихованих семантичних валентностей. Різний можливий максимум аргументів/актантів на семантичному/синтаксичному рівнях є однією з головних ознак, що розрізняє семантичну та синтаксичну валентності з погляду їх кількісної характеристики. Актантні синтаксичні валентності слова мають своє морфологічне вираження для певного слова-предиката. Щодо терміна *актант* слід зауважити, що його здебільшого вживають на позначення всіх валентно зумовлених синтаксичних елементів, проте іноді використовують з вузьким значенням – як елемент синтаксичної конструкції, який залежить від дієслова і заповнює його обов'язкову валентність [10, 5].

На рівні синтаксичної валентності визначають такі її різновиди, як *факультативна* та *облігаторна* валентність. Вважають, що вперше поняття факультативної та облігаторної валентності було розроблено Г.Хельбигом, який розмежував три групи компонентів речення, залежних від дієслова: облігаторні актанти, факультативні актанти та вільні поширювачі. Валентно залежними серед них є факультативні та облігаторні актанти. Ця ідея та критерії розмежування облігаторних і факультативних актантів має багатьох прихильників, які продовжують пошуки прийомів визначення та розрізнення актантів з погляду їх обов'язковості у структурі речення. Разом з тим, було встановлено, що не всі облігаторні позиції, необхідні для формальної та змістової цілісності предикативної конструкції, залежать від валентностей дієслівної лексеми, як, наприклад, у реченнях *Він намилив мені обличчя*, *У нього померла мати*, де значеннєві відношення присвійності між додатком і підметом або між непрямым і прямим додатком встановлюються незалежно від значення дієслова [2, 93].

Серед різновидів валентності визначають і активну та пасивну валентність. Проте з визначення валентності як категорії предиката випливає, що валентність може бути лише *активною*, оскільки це властивість керівного, а не залежного компонента речення. Термін «пасивна валентність» несумісний з наведеним визначенням валентності, адже у своїй назві він містить суперечність: так звана «пасивна валентність» характеризує синтагматичні особливості залежного компонента, а отже, є різновидом сполучуваності. На означення цього явища Ю.Д.Апресян уживає термін «сполучуваність слова за певною валентністю», зазначаючи, що «семантичний зміст валентності і сполучуваність слова за певною валентністю – це різні речі. Перше – частина значення керівного слова, а друге – частина значення керованого слова» [5, 142].

За останні десятиліття у мовознавстві, зокрема російському, значно розширилося значення терміна *валентність* та сфера його застосування. Невиправдано широким видається використання терміна *валентність* у таких випадках: 1) на позначення не лише явища семантики та синтаксису, а й лексики, стилістики, словотвору тощо; 2) для означення сполучувальних властивостей усіх повнозначних частин мови, незалежно від їхньої функції в реченні; 3) на позначення синтагматичної здатності будь-яких однорівневих одиниць (фонем, морфем, слів, простих речень у складному, речень у тексті); 4) як властивості, яку слова виявляють і в реченні, і в словосполученні.

Поширенню терміна валентність на властивості одиниць інших рівнів мови сприяли передусім значна увага до проблем синтагматики, прагнення розмежувати явища мови і мовлення у дослідженнях цієї проблеми. Валентністю стали називати взагалі здатність фонем, морфем, слів та речень – одиниць одного рівня – утворювати синтагматичні ланцюжки, а терміни *сполучуваність*, *синтагматика* та *валентність* уживати як тотожні та взаємозамінні або, навпаки, співвіднесені на рівні мови та мовлення у дослідженні явищ синтаксису, фонетики, лексикології. Відповідно до такого розуміння валентності визначено три її різновиди: внутрішня валентність, зовнішня валентність та валентність елементарних речень у складному. (М.Д.Степанова, В.П.Берков, Л.Н.Засоріна, Б.М.Лейкіна та ін.)

Під внутрішньою (словотвірною) валентністю розуміють сполучувальну здатність мовних одиниць, які перебувають усередині слова [18, 31-33].

Зовнішню валентність визначено як сполучувальну здатність слова, зумовлену його семантичними та граматичними властивостями. Наслідком вияву зовнішньої валентності є утворення структурно-семантичних поєднань слів та формування одиниць граматичного рівня мови – речення [18]. У цій концепції валентність розуміють як «потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики» [17, 55] або навіть як здатність слова вступати в емотивні зв'язки з іншими словами на основі їхніх «емосем». Відповідно, розрізняють лексичну валентність (Б.О.Абрамов, Ю.Д.Апресян та ін.), емотивну валентність (В.І.Шаховський), синтаксичну валентність. У цьому випадку термін валентність уживають як синонім до наявного у мовознавстві терміна *сполучуваність* (М.Д.Степанова, В.Г.Адмоні, Б.О.Абрамов, І.В.Арнольд, Б.М.Лейкіна, В.І.Шаховський та ін.). Це призводить до сплутування різних явищ: валентності як реченнєвотвірної властивості предиката та сполучуваності як здатності усіх повнозначних слів поєднуватися у синтагматичні ланцюжки вищого рівня. Але сполучуваність, наприклад, дієслів, з іншими лексемами визначається як у лексичних конструкціях – дієслівних словосполученнях, так і в синтаксичних конструкціях – реченнях, а поняття валентності дієслова пов'язується лише з реченням [16, 57]. Відношення поєднуваності / непоєднуваності лексем та їх здатність до послідовного розташування у мовленнєвих ланцюжках є поняттям більш широким у відношенні до валентності. Такі відношення традиційно називають сполучуваністю, іноді розрізняючи у її межах два явища – валентної сполучуваності та невалентної сполучуваності.

Закони сполучуваності, які зумовлюють будову складного речення, у концепції найбільш широкого розуміння валентності називають «валентністю елементарних речень». Проте характер поєднання предикативних частин та механізм утворення складного речення суттєво відрізняються від реченнєвотвірного процесу, породженого предикатом, а тому, очевидно, і в цьому випадку термін валентність наділено невиправданою полісемією.

Виходячи із розуміння валентності як потенційної здатності повнозначного слова керувати залежними словами, її часто називають властивістю головного компонента словосполучення і ототожнюють не лише із сполучуваністю, а й з керуванням. Керування як форма підрядного зв'язку відрізняється від валентності передусім тим, що характеризує не певне предикатне слово і не визначений семантичний клас предикатів, а слово як представника певного граматичного класу [6, 120]. Керування властиве усім дієсловом як лексико-граматичному класу, його формам та похідним словам і не пов'язано з індивідуальною семантикою слова. Його традиційно визначають як граматичну властивість слів підпорядковувати собі інші слова, керувати формами інших слів, яких може бути набагато більше, ніж валентно зв'язаних компонентів, у тому числі й словоформи з цільовим, часовим, причинним значенням тощо. Валентність, на відміну від керування, визначено як реченнєвотвірну властивість, що має семантико-синтаксичну природу і зумовлює приєднання до предиката в реченні обмеженої кількості компонентів з певними семантичними функціями.

Поняття валентності та керування стосуються того самого рівня мови – синтаксичного, проте характеризують принципово різні його одиниці. Термін валентність з'явився у зв'язку з дослідженням структури та семантики речення – синтаксичної одиниці вищого рівня, на позначення властивості такого семантико-синтаксичного класу слів, як предикати. Можливість реалізувати свої структуроутворювальні семантико-синтаксичні потенції, свою валентність, повнозначне слово-предикат отримує лише в реченні. А термін керування традиційно застосовують для характеристики граматичного зв'язку слів у словосполученні.

Як форма підрядного зв'язку, керування може виявлятися з різною силою, у той час як валентність характеризується кількісними та якісними показниками. Загалом же, суттєва відмінність між валентністю та іншими типами залежностей полягає ще й у тому, що валентностей у більшості слів небагато, а їх морфологічне вираження часто є ідіоматичним, тобто пов'язується не лише з певною ситуацією, а й з певним словом, а не з певною формою підрядного зв'язку [6, 121].

Отже, валентність – це явище семантики та синтаксису, що має свої особливості вияву на різних рівнях, а тому потребує двох аспектів дослідження – семантичного та синтаксичного. Це і внутрішній *потенціал*, реченнєвотвірна сила слова (*семантична валентність*), і *реалізація* цієї здатності у реченні (*синтаксична валентність*).

Семантичні валентності з'ясовують внаслідок аналізу ситуації, позначуваної предикатом, шляхом визначення її учасників – аргументів. Семантичні аргументи якісно співвіднесені з актантними синтаксичними валентностями, проте здебільшого кількісно превалюють. Синтаксичну валентність характеризують кількість, якість та облігаторність актантів.

Валентність – це термін на позначення властивості *предиката*, а не будь-якого повнозначного слова. Непереконливим видається застосування його як синоніма до терміна сполучуваність і загалом для означення

синтагматичної здатності одиниць мови різних рівнів, у тому числі й слів. Валентність – це *реченнєвотвірна* здатність предиката. Вона властива усім повнозначним словам, які можуть утворювати центр речення, виступаючи у ролі предиката. І, навпаки, якщо слово завдяки своїй лексико-граматичній природі має таку семантико-синтаксичну властивість, як валентність, воно може утворювати речення.

Як властивість предиката, валентність є *активною*. Це властивість керівного, а не керованого компонента. Термін «пасивна валентність» несумісний із обраним визначенням валентності. На рівні синтаксису валентності можуть бути *структурно обов'язковими або структурно факультативними*. Про семантичні валентності, зважаючи на їхню логіко-семантичну природу, можна говорити з погляду їх наявності або відсутності, а не з погляду облігаторності.

Валентність – це явище і, відповідно, термін *семантичного синтаксису*, а не лексикології, словотвору, морфології чи фонетики. Разом з тим, валентність має тісний зв'язок з лексичним значенням, лексичною та синтаксичною сполучуваністю, зі словотвірною структурою слова та морфологічною формою, і це визначає відповідні напрямки її дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамец П. Изучение валентности русских глаголов на философском факультете Карлова университета // Актуальные проблемы русского синтаксиса. – М., 1984.
2. Алисова Т.Б. Опыт семантико-грамматической классификации простых предложений // Вопросы языкознания. – 1970. - №2. – С.91 – 98.
3. Амбарцумян Р.С. Логико-семантические и синтаксические аспекты теории валентности: На мат.нем.яз.: Автореф.дис. ... канд.филол.наук. – М., 1976.
4. Андерш Й.Ф. Про співвідношення інтенційної і валентної структур дієслова: На мат.укр.мови // Укр. мовознавство. – 1980. - № 8. – С. 62 – 65.
5. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 368 с.
6. Апресян Ю.Д. Избранные труды: В 2-х т. Т.1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М., 1995.
7. Будагов Р.А. К теории синтаксических отношений // Вопросы языкознания. – 1973. - № 1. – С.3 – 15.
8. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка. – 1992. – 222 с.
9. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови. – К.: Пульсари. – 2004. – 400 с.
10. Касевич В.Б., Храковский В.С. Конструкции с предикатными актантами // Категории глагола и структура предложения. – Л.: Наука, 1983. – С. 5.
11. Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности // Вопросы языкознания. - 1987. - № 3. – С. 20 – 32.
12. Кубик М. Модели двусоставных глагольных предложений русского языка в сопоставлении с чешским. – Прага, 1977.
13. Локштанова Л.М. О валентности глагола в современных лингвистических исследованиях // Иностр.яз. в шк. – 1971. - № 1. – С. 21 – 31.
14. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій. – Луцьк, 2004. – 389с.
15. Мразек Р. Синтаксическая дистрибуция глаголов и их классы // Вопросы языкознания. – 1964. - № 3. – С.50-62.
16. Мухин А.М. Валентность и сочетаемость глаголов // Вопросы языкознания. – 1987. - № 6. – С. 52 – 64.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
18. Степанова М.Д. Теория валентности и валентностный анализ. – М.: Изд. МПНИИЯ. – 1973. – 110 с.
19. Степанова М.Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высш.шк., 1978. – 258 с.
20. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс. – 1988. – 656 с.

The article deals with tendencies in application of the term *valence* in linguistics and argumentation of use of the most reasonable terms in the valence theory scientific researches.

Key words: valence, syntactic valence, semantic valence, predicate, co-occurrence, structure-forming role of predicate.

Гриценко С.П.

ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ XVI-XVII СТ. ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ “ЛОХВИЦЬКОЇ РАТУШНОЇ КНИГИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.”)

Великий інтерес мовознавців до проблеми переймання лексичних запозичень та їх адаптації до системи мови-реципієнта зумовлений значною кількістю цих елементів в українських писемних пам'ятках XVI-XVII ст. Значна частина лексичних запозичень потрапила в українську мову ще в XIV-XV ст. Кожне запозичення має свою історію: час переймання, шляхи входження та багатоступеневу адаптацію.

Ключові слова: запозичення, мова-реципієнт, багатоступенєва адаптація.

У розвитку української літературної мови важливе місце займають лексичні запозичення; як відомо, процес запозичення є одним із шляхів поповнення словникового складу будь-якої мови упродовж усієї історії її існування.

Запозичення – надзвичайно складне, протяжне у часі і мінливе явище. Тому дослідники роблять спроби осмислити його різні етапи та характерні риси, виокремлюючи при цьому свій предмет дослідження як самодостатній. Вчені виділяють кілька етапів цього процесу. Зокрема, А. Іваницька виокремлює у процесі запозичення етапи: а) *використання* – (цитування) іншомовного слова; цей процес характеризується епізодичністю, а запозичений елемент ще не входить сповна до лексичної системи іншої мови; б) *сприйняття* – входження іншомовного слова разом із питомими одиницями у ті ж лексичні підсистеми; з цього моменту лексему можна вважати власне запозиченням; хоча вона ще довго зберігає в новій системі ознаки гетерогенності (більшу чи меншу невідповідність її звуковим і граматичним типам), проте вже закріплюється як необхідний елемент нової лексикосемантичної системи; в) *інтеграція* – запозичений елемент настільки асимільований граматично, що його гетерогенність зневизначається, стирається, а носії мови більше не